JYX JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Karonen, Petri; Villstrand, Nils Erik

Title: Korruptio ja huono hallinto tutkimuskohteena varhaismodernissa Ruotsissa : näkökulmat, menetelmät ja mahdollisuudet

Year: 2021

Version: Published version

Copyright: © 2021 Petri Karonen, Nils Erik Villstrand

Rights: CC BY 4.0

Rights url: https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/

Please cite the original version:

Karonen, P., & Villstrand, N. E. (2021). Korruptio ja huono hallinto tutkimuskohteena varhaismodernissa Ruotsissa : näkökulmat, menetelmät ja mahdollisuudet. Ennen ja nyt, 21(5), 1-12. https://doi.org/10.37449/ennenjanyt.110655

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

CC BY

Petri Karonen ja Nils Erik Villstrand

Korruptio ja huono hallinto tutkimuskohteena varhaismodernissa Ruotsissa: näkökulmat, menetelmät ja mahdollisuudet

ABSTRAKTI / ABSTRACT

Artikkelissa käsitellään korruption ja huonon hallinnon tutkimusta menneisyydessä, ennen kaikkea Ruotsin ja Suomen yhteisen historian ajalla. Tarkoituksena on antaa tämänhetkisen tutkimustiedon valossa yleiskuva siitä, mitä teemasta tällä hetkellä tiedetään sekä pohtia tulevan tutkimuksen mahdollisuuksia, ongelmia (mukaan luettuna lähdekriittiset vaikeudet) sekä vastaisen tutkimuksen lähestymistapoja.

Korruptio, huono hallinto, hallintohistoria, virkamiehet, Ruotsi, Suomi, varhaismoderni aika, 1500-luku, 1600-luku, 1700-luku, lähdeaineistot, menetelmät

Artikkeli kuuluu Jyväskylän yliopistossa toteutettavan Suomen Akatemian rahoittaman projektin In search of corruption and bad governance practices: Swedish and Finnish experiences, ca 1614–1917 (CorGo) tuotoksiin.

Petri Karonen, petri.k.karonen@jyu.fi
Nils Erik Villstrand, nils.villstrand@abo.fi

Käsitteet ja käytännöt

Korruption määrittely yleisellä tasolla on usein varsin vaivatonta. Tavallisimmin lähtökohtana on käsitys siitä, että kyseessä on julkisen vallan tai luottamuksen enemmän tai vähemmän vakava väärinkäyttäminen.[1] Tämä määritelmä, julkisen vallan väärinkäyttö, on seuraavassa lähtökohtamme.[2] Historiantutkija kuitenkin törmää varsin nopeasti ajan ja menneisyyden kontekstien aiheuttamiin ongelmiin sekä niistä syntyviin ristiriitaisuuksiin. Millaista oli korruptio vaikkapa 1600–1800-luvun Ruotsissa ja Suomessa? Miten sinänsä tavallisimmin haitallisena pidetyn ilmiön voi määritellä ja – ennen kaikkea – tutkia? Miksi sitä esiintyi ja millaisia muotoja se sai?[3]

Hyvään ja laadukkaaseen hallintoon (quality of government) katsotaan yleisesti kuuluvaksi kolme ulottuvuutta: laadukas hallinto on tehokasta, lojaalia ja puolueetonta. Varmasti on olemassa muitakin tärkeitä osa-alueita, mutta näitä voidaan pitää keskeisinä. Historiantutkijan ongelmaksi muodostuu usein kuitenkin se, että hänen käytössään olevista lähdeaineistoista löytyy yleensä runsaasti esimerkkejä tehottomuudesta, epälojaalisuudesta ja puolueellisuudesta. Tavallisimmin, kun korruptioon ja siihen liittyviin lähikäsitteisiin viitataan, juuri tällainen aineisto on peräti hallitsevassa asemassa. Tehoton julkinen hallinto merkitsee tyypillisimmillään sitä, että tehtävien hoitavat henkilöt eivät yritä parastaan ja usein myös antavat alamaisten tai kansalaisten odottaa kohtuuttoman kauan päätösten valmistumista tai toimeenpanoa. Epälojaali virkamies puolestaan ei toimi valtion etujen mukaisesti, ei noudata annettuja määräyksiä ja sääntöjä sekä saattaa vieläpä vähät välittää esimiestensä toiveista ja käskyistä. Puolueellinen viranhoitaja ei kohtele kaikkia – tietenkin ottaen huomioon kunkin aikakauden erityispiirteet kuten sen, että vaikkapa sääty-yhteiskunnassa ihmisillä oli kovin erilaiset oikeudet ja velvollisuudet – tasapuolisesti, vaan pahimmillaan ajaa pääsääntöisesti omaa etuaan yleisen edun kustannuksella tai suosii vaikkapa omia sukulaisiaan, ystäviään tai yhteistyökumppaneitaan.

Ihmisten välinen luottamus on toimivan ja vakaan yhteiskunnan kulmakivi. Erityisesti Göteborgin yliopiston[4] *Institutet för forskning om korruption och samhällsstyrningens kvalitet* (Quality of Government institute) johtaja, valtiotieteilijä Bo Rothstein yhdistää nykyajan yhteiskunnallisen luottamuksen hallinnon hyvään laatuun. Niinpä korkeaksi arvioitu korruption taso ja heikkolaatuinen hallinto merkitsevät yleensä vähäisen luottamuksen yhteiskuntaa. Erityisesti julkisen sektorin korruptio jäytää yhteiskunnallista luottamusta ja tällöin avainasemassa ovat erityisesti poliisi ja oikeuslaitos. Juuri julkisen hallinnon laatu vaikuttaa merkittävästi myös poliittisen järjestelmän legitimiteettiin, jopa kansalaisten demokraattisia oikeuksia enemmän. Hallinnon laatu ja demokratia eivät siten välttämättä suoraan liity toisiinsa. Demokratia ei myöskään suinkaan automaattisesti merkitse laadukasta julkista hallintoa ja toisaalta sellaisissa epädemokraattisissa valtioissa kuin Singapore voi olla hyvin toimivia instituutioita ja vain vähän korruptiota.[5]

Tutkimuksen historiaa ja nykypäivää

Korruptiotutkimus alkoi aikanaan ennen muuta yksilöiden oman edun tavoittelun analyyseistä.[6] Nykyaikaa koskevat tutkimukset keskittyvät usein lyhyeen aikaväliin, makrotason ilmiöihin, kvantitatiiviin ja/tai teoreettisiin lähestymistapoihin. Nyttemmin on alettu tutkia myös yhteisöihin ja organisaatioihin liittyvää korruptiota. Sitä vastoin varhaismodernia aikaa[7] käsittelevää tietoa on silti edelleen olemassa kaikista näkökulmista vasta vähän. Mielekkäintä on yrittää yhdistää makro- ja organisaatiotason ongelmien analyysi yksilöiden ja erilaisten toimijaryhmien tutkimukseen. Nykyisessä tutkimustilanteessa tapaustutkimus on luonteva tapa tuottaa uusia havaintoja ja tulkintoja vähän tutkituista teemoista: näin

päästään konkreettisesti purkamaan erilaisia korruption ja huonon hallinnon ilmenemismuotoja ja käytäntöjä.[8]

Hallintohistoriallinen tutkimus on tuottanut tärkeää tietoa siitä, miksi nykypäivän ihmiset ajattelevat, puhuvat ja toimivat kuten he tekevät. Hyvän hallinnon vaikutukset voivat olla pitkäkestoisia, kuten esimerkiksi tutkimukset Habsburgien valtakunnan hallintokulttuurien perinnöstä osoittavat. Vaikka imperiumi meni manan majoille jo yli sata vuotta sitten, ei sen merkitys ole täysin hävinnyt. Eräässä tutkimuksessa selvitettiin luottamusta valtionhallintoon sellaisissa nykyisissä valtioissa, jotka olivat ennen vuotta 1918 olleet osittain Wienin komennossa. Tutkijat pystyivät osoittamaan Montenegrosta, Serbiasta, Romaniasta, Ukrainasta ja Puolasta selkeän ”Habsburg-efektin”: asukkaat, joiden kotiseudut olivat aiemmin kuuluneet keisarikuntaan, luottivat huomattavasti enemmän tuomioistuinten ja poliisin toimintaan kuin he, jotka asuivat alueilla, jotka eivät olleet kuuluneet menneeseen suurvaltaan. Myöskään lahjuksia eivät ensin mainittujen alueiden ihmiset mieluusti halunneet maksaa.[9]

Tutkimusta, joka käsittelee korruptiota historiallisena ilmiönä, on osuvasti kutsuttu patologisesta näkökulmasta tehdyksi hallintohistorialliseksi tutkimukseksi.[10] Tämä suuntaus on hallintohistoriassa vielä nuori, mutta nyttemmin ilmiön tutkimuksessa ovat nykyaikaa tarkastelevat yhteiskuntatieteilijät ja historioitsijat löytäneet toisensa.

Erityisen mielenkiintoisia tutkimuskohteita pidemmän aikavälin analyyseille ovat sellaiset nykyään vähäisen korruption valtiot kuten Saksa, Alankomaat ja Pohjoismaat. Niiden kiinnostavuus kasvaa myös oletuksella, että maiden historiasta tehtävillä havainnoilla voi olla yleistysarvoa myös sellaisille valtioille, joita korruptio kurittaa tänä päivänä.

Korruptiota historiallisena ilmiönä tutkivien mielenkiinto kohdistuu niin käsitteiden käyttöön kuin korruption käytänteisiin ja syihin. Se, mitä aikojen kuluessa eri yhteiskunnissa on pidetty korruptiona ei suinkaan ole vakio, vaan on riippuvainen historiallisesta kontekstistaan. Yleinen oletus on, että korruptio ymmärretään ei-toivottavaksi toimintatavaksi, joten siksi on luonnollista, että korruption ja sen vastustaminen ovat kummatkin nousseet kiinnostuksen kohteeksi. Tärkeä tutkimuskeskustelu koskee vähentyvän korruption ja yhteiskunnan modernisaation välistä yhteyttä. Siinä missä osa tutkijoista korostaa yhteiskunnan siirtymistä vähäisen korruption tilaan äkkinäisenä ja selkeänä murroskohtana, toisille kyse on pitkällä aikavälillä tapahtuneesta, pienin askelin edenneestä muutoksesta tai varhaismodernin ja modernin ajan ylittävistä jatkuvuuksista. Muutos ei ole koskaan ollut lineaarinen, eivätkä monet valtiot ole siirtyneet läpimädästä systeemistä silmiinpistävän korruptiovapaiksi. Myös varhaismoderneissa yhteiskunnissa kamppailtiin korruptiota vastaan ja modernisoituminen toi puolestaan mukanaan uusia aiemmin tuntemattomia korruption muotoja.[11]

Ruotsin ja Suomen varhaismoderni aika: synkästä korruptiosta suoraviivaisesti valoisaan hyvään hallintoon?

Ruotsalaisten valtiotieteilijöiden Bo Rothsteinin ja Jan Teorellin mukaan Suomen sota (1808–1809) ja Haminan rauha (1809) olivat aikalaisille ravisuttava kokemus, joka toi mukanaan myös oivalluksen siitä, että Ruotsi oli vaarassa kokea saman kohtalon kuin valtiollisen itsenäisyytensä menettänyt Puola. Tutkijoiden mukaan riittävän moni vuoden 1809 jälkeisen ajan Ruotsissa ymmärsi, että oli välttämätöntä luoda aiempaa tehokkaampi ja oikeudenmukaisemmin toimiva valtio. Rothsteinin osalta on huomionarvoista, että yllä mainitun tulkinnan myötä hän on muuttanut aiempia, laajasti huomiota saaneita käsityksiään. Niiden mukaan Ruotsissa olisi tapahtunut useiden 1800-luvun puolivälissä (1855–1875)

tehtyjen uudistusten myötä ”alkuräjähdys” (”big bang”), jonka seurauksena siitä olisi tullut valtio, jolle oli ominaista vähäinen korruptio.[12]

Suomalaisessa tutkimuksessa on jo aiemmin pidetty 1800-luvun alkua murroskohtana, jonka tärkeä virstanpylväs oli Venäjän keisari Aleksanteri I:n vuoden 1817 asetus virkatutkinnosta Turun akatemiassa. Asetuksella pyrittiin varmistamaan, että suuriruhtinaskunnassa riitti kunnollisia ja lojaaleja virkamiehiä. Heitä tarvittiin paitsi hallinnon rakentamiseen niin myös pönkittämään rakentumassa ollutta ja sittemmin pitkäkestoiseksi osoittautunutta puhtaaksiviljeltyä virkamiesvaltaa.[13] Uusi tilanne ei välttämättä silti tarkoittanut, että autonomisen Suomen hallinto olisi ollut korruptiovapaa. Aikakaudella erilaiset suosikkijärjestelmät kukoistivat aina keisarin suosiota nauttivista senaattoreista alkaen. Lisäksi esimerkiksi korkeiden virkamiesten ja liikemiesten väliset suhteet olivat toisinaan kiusallisen läheisiä, mikä näkyi niin arkaluontoisen kuin niin sanotun sisäpiiritiedon jakamisena ja hyödyntämisenä. Kuitenkin tämäkin tematiikka vaatii vielä runsaasti lisätutkimusta.[14]

Tänä päivänä Tanskan maine maailman vähiten korruptoituneena maana on johtanut siihen, että tutkijat ja poliitikotkin kaikkialla maailmassa ovat kiinnostuneita tietämään, miten muullakin voitaisiin kyetä yhtä hyviin tuloksiin (”getting to Denmark”). Edellä jo mainitut Teorell ja Rothstein ovat innoittuneet historioitsija Mette Frisk Jensenin virkamiesten korruptiota Tanskassa käsitelleessä tutkimuksesta, jossa hän osoitti vanhan korruptoituneen järjestyksen murtumisen Napoleonin sotien myötä. Valtiotieteilijä Andreas Bågenholmin mukaan puolestaan vuoden 1809 jälkeisessä ”uudessa” Ruotsissa suoritetuilla hallinnonuudistuksilla pyrittiin aluksi yksinkertaisesti säästämään sodissa taloutensa tärvänneen kruunun varoja. Vasta hieman myöhemmin tavoitteeksi tuli rakentaa aiempaa tehokkaampi hallintokoneisto ja parantaa lojaalien ja puolueettomien virkamiesten työedellytyksiä. Toisin sanoen Ruotsin ”tie kohti Tanskan mallia” oli omanlaisensa suhteessa muihin edellä mainittuihin esimerkkeihin.[15]

”Alkuräjähdys” 1800-luvun puolimaissa eli kokonaisvaltainen ja nopea toimintatapojen metamorfoosi, vai sittenkin sarja pienempiä ja pitkäkestoisempia prosesseja? Oli kyseessä kumpi tahansa, on aina tunnettava lähtötilanne. Juuri siksi varhaismodernin ajan käytänteiden tutkimukselle on oma sijansa. Luonnehtiiko varhaismodernia Ruotsia laaja-alainen virkamieskorruptio vai oliko se sittenkin vain marginaalinen ilmiö kansleri Axel Oxenstiernan 1600-luvun alussa luoman ja aikakautensa mittapuulla poikkeuksellisen tehokkaan hallintokoneiston kokonaisuudessa? Andreas Bågenholmin mukaan vuoden 1820 tienoilla ruotsalaisen hallinnon kokonaiskuvassa silmiinpistävää oli toiminnan yleinen tehottomuus, ei suinkaan virkamiesten korruptoituneisuus sinänsä.[16] Bågenholmin pääasiallisesti analysoima aikalaislähdeaineisto käsittää muun muassa nelisäätyisillä valtiopäivillä esitettyjä raportteja, mietintöjä ja selvityksiä. Näitä dokumentteja ei suinkaan ollut laadittu maalaamaan särötöntä tai kaunista kuvaa aikakauden hallinnon tilanteesta. Aineisto on hyvin käyttökelpoinen poikkileikkauksen tekemiseen, mutta samalla pitää silti kysyä, kuinka pitkälle menneisyyteen aikalaisten 1800-luvun alkupuolella tekemiä havaintoja voidaan hyödyntää ja pitää pätevinä kertomaan aiemmista ajanjaksoista?

Suomalaisesta ja ruotsalaisesta aiemmasta tutkimuksesta löytyy helposti esimerkkejä, jotka osoittavat varhaismodernista Ruotsista löytyvän käytäntöjä ja toimintaa, jotka täyttävät eriasteisen virkamieskorruption tunnusmerkit.[17] Monenlaista virka-aseman väärinkäyttöä on taatusti esiintynyt, mutta silti ei ole täyttä varmuutta rötöstelyn yleisyydestä.

Tehtäviään suorittaneet virkamiehet sijoittuivat aina edustamansa esivallan ja sen vallan alla olleiden alamaisten väliin. Heidän oli tavallaan aina pakko tulla toimeen sekä ylhäältä tulevien määräysten ja niiden kohteeksi joutuvien ihmisten vaatimusten ja käytännön mahdollisuuksien kanssa. Tämän vuoksi viranhoidon laadun tutkijalla tulee olla riittävän kehittynyt näkemys hallitsijan ja hallittujen välisen suhteen nyansseista. Tällaista tutkimusta on tehty paljon Ruotsissa ja Suomessa, mutta tutkijoiden näkökannat mainitun suhteen ominaispiirteistä vaihtelevat suuresti. Osa tutkijoista kannattaa käsitystä, jossa

korostuvat rauhanomainen vuorovaikutus ja yksimielisyyden tavoittelu (niin sanotut vuorovaikutusnäkökulman kannattajat), kun taas toisille ristiriidat, konfliktit ja vallankäytön epäsymmetrisyys ovat keskeisiä (niin sanotut mahtivaltioteoreetikot). Erityisesti varhaismoderniin aikaan kohdistuvassa tutkimuksessa on ominaista – ja myös osin valitettavaa – että tutkijat edelleen lokeroivat toisensa jompaankumpaan edellä mainituista, toisinaan koulukunniksikin kutsutuista ryhmistä. Hedelmällisempi tapa jäsentää tätä monimutkaista vallanpitäjien ja hallittujen välistä suhdetta on nähdä edellä mainitut käsityskannat ideaalityyppeinä tai teoreettisina ääripäinä, joiden väliin tutkijat sijoittuvat; joku on lähempänä yhtä ja toinen toista. Silti kukaan tutkijoista – edes hän, joka painottaa väkevästi valtiovallan pakottavan mahdin näkökulmaa – ei kiistä jonkinlaisen vuoropuhelun olemassaoloa. Tämä puolestaan avaa myös huonon hallinnon ja jopa korruption tutkimukselle mahdollisuuksia, koska Ruotsissa alamaisilla oli jo keskiajalta alkaen ollut lakiin perustunut *oikeus* valittaa suoraan hallitsijalle kokemistaan vääryyksistä ja kuningas puolestaan oli velvollinen tutkimaan esitetyt valitukset.[18]

Menneiden aikojen korruption tutkimus on monin tavoin työlästä ja siksi ei suuremmin yllätä, että tutkijoiden tulkinnat vaihtelevat merkittävästi. Ruotsia koskevan yleiskuvan saamiseksi on valotettava tiiviisti eri aikakausien todellisuutta. Esimerkiksi vapaudenajan (1718–1772) valtiopäivillä talonpojat valittivat toistuvasti lakien ja asetusten noudattamatta jättämisestä sekä virkamiesten väärinkäytöksistä tai omanvoitonpyynnistä. Erityisen kovaäänistä tyytymättömyyttä kuultiin Suomesta: runsaslukuisat ja toistuvat valitukset olivat osoitus koetuista epäkohdista.[19]

Valtiovallan oli yritettävä reagoida valtakunnan eri puolilta nousseeseen kritiikkiin ja yksi tapa oli suorittaa erilaisia tarkastuksia ja katselmuksia valtakunnan eri kolkissa. Oikeuskansleri Johan Gerdeschöld teki vuosina 1750–1753 tarkastusmatkoja kymmeneen Ruotsin lääniin ja kävi edeltäjiensä toimintatapoja noudattaen tapaamassa virkamiehiä lääninhallituksissa, raastuvissa ja käräjäpaikoilla. Gerdeschöld kuitenkin toi tarkastuksiin uuden näkökulman: hän tapasi rahvasta myös ilman paikallisia virkamiehiä. Historioitsija Per Frohnertin mukaan oikeuskanslerin ja kansan keskinäisissä tapaamisissa paljastui, kuinka yleisiä erilaiset väärinkäytökset olivat. Tilannetta ei välttämättä kuitenkaan helpottanut se, että esimerkiksi kruununvoutien toimivaltuudet paikallisyhteisöissä olivat suuret ja vastaavasti valtiovallan keinot puuttua mahdollisiin väärinkäytöksiin ja laiminlyönteihin vain rajalliset. Olosuhteet toki vaihtelivat eri seuduilla, mutta Frohnertin mukaan korruptoituneita paikallisia virkamiehiä oli kiusallisen paljon ja siten rahvaan tyytymättömyys täysin oikeutettua.[20]

Talonpoikien jatkuva tyytymättömyys ja oikeuskanslerin kansan parissa tekemät havainnot vahvistavat käsitystä, jonka mukaan virkamieskorruptio ja alisuoriutuneet viranhaltijat muodostivat vakavan ongelman vapaudenajan Ruotsissa. On syytä huomata, että korruption vähentyminen ei suinkaan ollut prosessina vääjäämätön tai välttämättä vailla minkäänlaisia taka-askelia ja taantumia. Karoliinisen itsevaltiuden (1680–1718) aikana hallinnon valvonta oli ollut ankaraa, mutta tilanne muuttui vapaudenaikana, kun sodat eivät enää yhtä ankarasti sanelleet resurssien tehokasta keruuta ja siihen liittyneitä hallinnollisia vaatimuksia. 1700-luku puolestaan merkitsi lääninhallituksille sekä työtaakan huomattavaa kasvua että aiempaa suurempaa itsemääräämisoikeutta suhteessa keskushallintoon.[21] Vapaudenajan laajalle levinnyt poliittinen korruptio ei sekään ainakaan hillinnyt virkamiesten väärinkäytöksiä, sillä moinen säädyttömyys antoi huonoa esimerkkiä pienemmillekin virkaherroille.[22]

Toisin kuin myöhempiä ajanjaksoja, ei suurvaltakauden virkamiesten mahdollisesti harjoittamaa korruptiota ole tutkittu systemaattisesti. Asiaintila on kiinnostava, sillä saman aikakauden hallinnon rakentamista, rakentumista ja toimintaa on analysoitu pitkään ja monipuolisesti.[23] Nykytilanteessa on paremman puutteessa selvitettävä asiaa ajallisen vertailun sekä sitä kautta nousevien havaintojen avulla. Suurvaltakauden ilmiön ymmärtämiseksi on ensinnä kysyttävä, kuinka tilanne erosi 1500-luvun eli valtionrakennuskauden alun todellisuudesta. Edellä todettiin, kuinka itsevaltiuden ajalla yleinen

valtiollinen valvonta oli ankaraa: niinpä mahdollisuuksia ainakin laajamittaiseen korruptioon oli todennäköisesti huomattavasti vähemmän kuin 1700-luvulla. Mutta oliko korruptio ja huono hallinto 1600-luvulla ylipäätään pienempi ongelma kuin sitä seuranneina aikoina; entä miten 1600-luvun tilanne mahdollisesti erosi 1500-luvulta tehdyistä havainnoista?

Kustaa Vaasa oli 1500-luvulla luonut ”matalan” hallintomallin, jonka kulmakiven muodostivat kihlakuntiin nimitetyt, veronkannosta vastanneet ja isoilla valtuuksilla toimineet kihlakunnanvoudit. Voutien väärinkäytöksiä 1550–1560-luvulla erilaisten valitusluetteloiden ja oikeudenkäyntipöytäkirjojen avulla tutkineella historioitsija Mats Hallenbergilla on uskottava, mutta synkkä kuva näiden virkamiesten työskentelytavoista:[24]

> *Kruunun virkamiehen mahdollisuudet nylkeä rahvasta olivat lähes loputtomat, ja monet heistä näyttävät käyttäneen tilaisuutta hyväkseen parhaan kykynsä mukaan. Lahjukset, laittomat maksut, työvoiman hyväksikäyttö omiin tarpeisiin, väkivalta ja varkaudet – menetelmät vaihtelivat, mutta tavoite on ollut aina sama: omanvoitonpyynti.*

Yleiskuva on varmaankin oikeansuuntainen, vaikka Suomessa esimerkiksi historioitsijat Pentti Renvall, Yrjö Blomstedt ja Kyösti Kiuasmaa esittivät jo 1940–1960-luvulla, kuinka erityisesti hallinnon ja oikeuslaitoksen eri tasojen lahjonnasta on säilynyt vain niukasti konkreettisia näyttöjä. Niinpä myöskään tarkkoja tietoja kruunun suhtautumisesta väärinkäytöksiin ei juuri ole säilynyt. Esimerkiksi maaseudun oikeuslaitosta ja tuomareita 1500–1600-luvun Suomessa tutkinut Yrjö Blomstedt osoittaa, kuinka rahvas valitti tuomareiden langettamista vääristä tuomioista, puolueellisuudesta ja lahjusten otosta sekä taloudellisen hyödyn tavoittelusta. Silti Blomstedtin mukaan 1500-luvulla ainuttakaan lahjontatapausta ei pystytty osoittamaan vedenpitävästi todeksi.[25]

Rahvaan valitukset johtivat joka tapauksessa jo 1500-luvulla tutkintoihin, joiden seurauksena esimerkiksi moni veronkannosta vastuussa ollut vouti sai potkut. Talonpojat oppivat nopeasti, että kannatti ainakin yrittää päästä eroon erityisen epämiellyttävästä viranhoitajasta. Juhana III:n aikana (kuninkaana 1568–1592) voutien valvonta kuitenkin heikkeni uudelleen, kun pitkäksi venähtäneellä sotakaudella aukeni uusia mahdollisuuksia omavaltaisuuksille. Vasta vuosisadan lopulla Kaarle-herttua (myöhempi kuningas Kaarle IX, 1599–1611) kiristi kontrollia, tällä kertaa tositarkoituksella. Kuvaavasti hänen mielenkiintonsa kohdistui usein Suomen puoleiseen valtakuntaan, joka olikin 25-vuotisen Venäjän sodan (1570–1595) vuoksi saanut tuta monenlaisia häpeämättömän huonon hallinnon ikävimpiä muotoja.[26]

Valtiovalta pystyi 1600-luvulla valvomaan virkamiesten toimintaa entistä paremmin. Tuolloin suoritettu perusteellinen hallinnollinen kehitystyö hierarkkisine rakenteineen ja virkamiehille annettuine kirjallisine ohjeineen sekä samaan aikaan toteutettu oikeudenhoidon tehostaminen hovioikeuksien perustamisen myötä tekivät väärinkäytöksistä hankalampaa – tai ainakin niiden paljastaminen helpottui. Siksipä ei ollut suurikaan ihme, että Ruotsin hallintomalli kelpasi naapurimaillekin tärkeäksi hallintoremonttien esikuvaksi.[27]

Tarkoittiko edellä kuvatun hyvin suunnitellun ja monin tavoin toimivaksi osoittautuneen ruotsalaisen hallintojärjestelmän luominen virallisen korruption vähentymistä? Todennäköisesti näin kävi, mutta eri puolille valtakuntaa nimettyjä tutkintakomissioita (*rannsakande kommissioner*) voi pitää usein merkkinä tyytymättömyydestä sekä siitä, ettei tehtäviään laiminlyöneitä tai omaa etuaan tavoitelleita virkamiehiä aina pystytty ainakaan helposti erottamaan tehtävistään, koska virkavirheitä ja laittomuuksia ei voitu näyttää toteen.

Itsevaltiuden ajalla toteutettiin nopeassa tahdissa monia valtiovallan taloudellista asemaa parantaneita uudistuksia, tärkeimpänä tietenkin isoreduktio. Sen merkitys ylipäätään keskusjohtoisen infrastruktuurin vahvistamisessa oli hyvin suuri. Samaan aikaan myös tuomareiden taitoon ja kykyyn sekä asiaosaamiseen ryhdyttiin kiinnittämään aiempaa suurempaa huomiota. Näiden alamaisten oikeusasemaa parantaneiden kehityskulkujen rinnalla kulki kuitenkin toisenlainenkin linja: hallitsijan ja alamaisten keskinäisen vuorovaikutuksen kanava eli valtiopäivät menettivät suuren osan aiemmasta merkityksestään, kun vain Jumalalle vastuussa olleen kuninkaan ei enää tarvinnut kutsua niitä säännöllisesti koolle. Silti niin Kaarle XI (1672–1697) kuin hänen seuraajansa Kaarle XII (1697–1718) pyrkivät hallitsemaan oikeudenmukaisesti ja jo aiemmin todettu tiukka valvonta koski myös virkamiestyötä; hallinnolta vaadittiin entistä suurempaa tehokkuutta ja ennen kaikkea säästäväisyyttä.

Tämä korruption vähentymisen ja hyvän hallinnon edistymisen kannalta suotuisaksi tulkittava kehitys kuitenkin joutui pian ankaraan testiin. Ongelmat kasautuivat 1700-luvun ensimmäisille vuosikymmenille. Ruotsi joutui tuolloin valtakunnan suurvalta-aseman lopulta vieneeseen suureen Pohjan sotaan (1700–1721). Hallinto oli tuolloin kovilla valtavien sotaponnistusten vuoksi ja taistelut nielivät resursseja samaan aikaan kuin niitä keränneille virkamiehille voitiin maksaa korkeintaan osa – jos sitäkään – heille kuuluvista palkoista ja palkkioista. Tilanne loi vähintään mahdollisuuksia erilaisille omavaltaisuuksille ja laittomuuksille.

Edellä sanotun perusteella ei suuremmin yllätä, että Kaarle XII:n aikana toimineet komissiot paljastivat runsaasti virka-aseman väärinkäyttötapauksia. Komissioiden selvitysten perusteella muun muassa kaksi maaherraa tuomittiin ankariin rangaistuksiin, mikä oli ennenkuulumatonta ja harvinaista myös myöhemmin. Joka tapauksessa tuomiot olivat yhtäältä varoittava esimerkki muille virkamiehille ja toisaalta tutkintakomissiot välittivät talonpoikaisväestölle viestiä, että vaikeinakin aikoina kuninkaallinen majesteetti huolehti ja välitti alamaisistaan. Kaarle XII perusti korkeimman oikeusasiamiehen viraston (*högsta ombudsmannaämbete*, myöhemmin vuodesta 1719 alkaen oikeuskansleri) valvomaan lääninhallitusten virkamiesten, mukaan lukien läänin pään – maaherran – työskentelyä ja toiminnan lainmukaisuutta. Oikeusasiamiehen virasto oli tarkoitettu pysyväksi instituutioksi, jollaisena se erosi merkittävästi erinäisistä tilapäisistä tai *ad hoc* -periaatteella kasatuista tutkintakomissioista.[28] Tämän hetken tutkimustilanne mahdollistaa silti ainoastaan päätelmän, jonka mukaan rahvas myös itsevaltiuden aikana ilmaisi usein tyytymättömyytensä arkipäivän hallinnon toiminnasta ja etteivät väärinkäytökset suinkaan olleet harvinaisia. Virkamiehistö ei tuolloinkaan ollut nuhteetonta tai noudattanut aina aikakauden sinänsä kattavaa hallinnollis-oikeudellista säännöstöä.

Vapaudenajalla ja kustavilaisella ajalla alettiin entistäkin enemmän kiinnittää huomiota virkamiehistön muodolliseen pätevyyteen, vaikka aina vuoteen 1789 saakka korkeimmissa tehtävissä kompetenssi perustui säätyasemaan: käytännössä vain aatelinen saattoi tulla nimetyksi tärkeimpiin virkoihin. Silti jo vuoden 1720 hallitusmuodossa todettiin ensisijaisina valintaperusteina ”koeteltu kokemus ja taito” eli periaatteessa pelkkä nimittäjän suosio tai korkeasäätyisyys eivät riittäneet. Käytäntö oli silti pitkään toisenlainen, vaikka vuonna 1749 annettu asetus määräsi ensimmäisen kerran muodolliset pätevyysvaatimukset alempien tehtävien täyttöihin. Tuolloin kaikkien tuomareiden tuli suorittaa erityinen oikeudenkäyntitutkinto. Vastaava tutkintovaade laajeni vuotta myöhemmin koskemaan keskushallinnon alempia siviilivirkamiehiä. Vapaudenajan toimintatapojen ristiriitaisuudesta kertoo kuitenkin kymmenisen vuotta voimassa ollut, vuosien 1755–1756 valtiopäivillä hyväksytty niin sanottu virkamietintö, joka velvoitti hallitsijan nimittämään avoimeen tehtävään ”ansioituneimman”. Määräyksen mukaan *ainoa* ylentämiskriteeri oli hakijan virkavuosien määrä eli pisimpään palvellutta pidettiin pätevimpänä. Lisäksi kolmesti samantasoiseen virkaan ehdolla ollut henkilö oli neljännellä kerralla otettava tehtävään. Itse kukin voi arvioida, kuinka pätevää joukkoa tällä määräyksellä virkakuntaan saatiin ja miten se vaikutti hallinnon laatuun –

varsinkin, jos havainto yhdistetään edellä lyhyesti sivuttuun aikakaudelle tyypilliseen poliittiseen korruptioon.[29]

Kustaa III:n säädyille sanelemassa vuoden 1772 hallitusmuodossa ja sen lisäyksessä eli vuoden 1789 yhdistys- ja vakuuskirjassa ylennysperusteiksi määriteltiin viimein ”taito, ansio, kokemus ja koeteltu kansalaiskunto”. Säätyasema ja suosittuus ohittivat nämä perusteet ainoastaan *taitavuuteen* yhdistettyinä, joten ehdolla olleen henkilökohtaisten ominaisuuksien merkitys kasvoi valinnoissa. Kustavilaisella ajalla vakiintuivat myös sittemmin omalla tavallaan arvokkaiksi osoittautuneet määräykset, joiden mukaan virkamiestä ei voinut erottaa eli panna viralta ilman oikeuden antamaa laillista tuomiota. Toisin sanoen heikkokin virkamies saattoi jatkaa tehtävässään, kunhan ei syyllistynyt raskaaseen virkavirheeseen ja tehnyt siten itseään kelvottomaksi valtion virkaan. Siksi ei ollut harvinaista, että keskinkertainen, virkavaltainen ja kenties loivaliikkeinenkin viranhaltija pysyi työssään, kunhan vain noudatti lakia ja esimiestensä ohjeita. Tällaista toimintaa ei tietenkään voi pitää hyvänä hallintona, mutta samalla se loi silti tiettyä jatkuvuutta, ennustettavuutta ja varmuutta asioiden hoitoon. Näillä määräyksillä ja jatkuvuuden korostuksella oli sittemmin käyttöä sekä autonomian ajan lopun venäläistämiskausilla että toisen maailmansodan jälkeen, kun ensin keisarikunnan edustajat halusivat integroida Suomea lähemmäs Venäjää ja sitten heti sodan jälkeen valta-asemiin kammenneet äärivasemmiston edustajat yrittivät puhdistaa suomalaisen virkakunnan vastustajistaan. Kummassakin tapauksessa yritykset kilpistyivät usein kustavilaisen ajan perustuslakien (1772, 1789) määräyksiin.[30]

Korruption tutkimuksen ongelmat ja niiden ratkaisumahdollisuudet

Edellä on jo todettu, kuinka korruption eri muotojen tutkimus on vaikeaa. Tilannetta ei helpota se, etteivät sitä harjoittaneet mielellään jättäneet jälkiä toiminnastaan, vaan päinvastoin pyrkivät kaikin keinoin salaamaan tekonsa. Siksi suurin osa historiantutkijoiden saatavilla olevasta aihepiirin primäärilähdeaineistosta kertoo tekijöiden epäonnistumisesta – tai vastaavasti viranomaisten ja alamaisten/kansalaisten valppaudesta. Toisinaan korruptoituneet tai huonoon hallintoon viehättyneet henkilöt saattoivat tietenkin paljastaa itsensä ajattelemattomuuttaan tai ylimielisyyttään. Tällaisista toimintatavoista on nähty esimerkkejä eri aikoina, myös 2020-luvun Suomesta.

Nyt tarkastelussa olevalla aikakaudella suurin osa tutkimuksen potentiaalisesta lähdeaineistosta on kuitenkin eri tavoin oikeuslaitoksen tai siihen kytköksissä olleiden organisaatioiden tuottamaa. Kriminologisessa tutkimuksessa puhutaan rikollisuuden yhteydessä usein piiloluvusta, joka tässä tarkoittaa ennen muuta oikeuslaitoksen tietoon tulematonta osaa rikoksista. On päivänselvää, että varhaismodernin ajan korruption ja huonon hallinnon tutkija saa käsiinsä vain murto-osan kaikista tapauksista. Tätä lähdekriittistä perushavaintoa ei voi liikaa korostaa, mutta se ei suinkaan tarkoita, että tutkimuksen teko olisi mahdotonta tai peräti tarpeetonta.

Kun makrotason synteesejä ei vielä ole tehty, on luontevaa lähteä liikkeelle yksittäistapausten ja pienempien kokonaisuuksien analysoinnista. Tarkastelu voi silloin koskea vaikkapa yksittäistä tutkimuksellisesti hedelmällistä tapausta, tiettyä laajempaa oikeuden pöytäkirjoihin talletettua tutkintakokonaisuutta tai jotakin tiettyä juttutyyppiä, jota seurataan pitkällä aikavälillä. Joka tapauksessa historiantutkijan vahvuudet alan tutkimuksessa tulevat näkyviin ennen muuta laadullisen analyysin avulla. Kvalitatiivinen ote on sikälikin antoisa ja tuore näkökulma aihepiiriin, sillä suuri osa tämän päivän tutkimuksesta on määrällistä ja perustuu usein ei-kertoviin lähteisiin tai kyselyihin.

Kuinka tehdä näkyviksi korruption ja huonon hallinnon eri muodot? Tavallisesti asiat joudutaan päättelemään epäsuorasti, mikä ei tietenkään sinänsä eroa normaaleista historiantutkimuksen menetelmistä. Tässä yhteydessä niistä keskeisimmiksi nousevat aineistojen keskinäinen vertailu ja niiden toisiinsa suhteuttaminen, historialliseen aikaan ja paikkaan tehty monipuolinen ja tutkimuskohdetta ymmärtävä kontekstointi sekä lähitieteenaloilla tehtyjen havaintojen hyödyntäminen. Viimeksi mainittu voi tässä yhteydessä tarkoittaa esimerkiksi niiden prosessien ja ilmiöiden tutkimusta, joita lähdeaineistoissa ei käsitellä, mutta joiden olemassaolon voi uudempia aikoja koskevien tulosten valossa olettaa todennäköiseksi. Usein korruptioon pääsee käsiksi dikotomioiden avulla eli vaikkapa miettimällä rinnakkain edellä kuvattua hyvää hallintoa suhteessa huonoon hallintoon. Tässä työssä on kuitenkin muistettava aina kunkin aikakauden ”mahdollisen rajat” ja yhteiskunnallisen tilanteen asettamat rajoitteet.[31] Edellä mainittujen näkökulmien yhdistäminen antaa mahdollisuuden avata, analysoida ja selittää usein alun perin hieman kryptiseksi jääviä lähdetietoja.

***

Tässä teemanumerossa varhaismodernia korruptiota ja huonoa hallintoa tutkitaan ennen muuta tapaustutkimusten avulla. Professori Nils Erik Villstrand analysoi kruunun 1600-luvun alun hallinnon kehittämispyrkimyksiä ja erityisesti Suomessa vuonna 1616 pidetyillä kuninkaan oikaisukäräjillä (*räfsteting*) ilmitulleita väärinkäytöksiä sekä niiden paljastumisen seurauksia. Professori Petri Karonen kuvaa turkulaisen esimerkin kautta 1600-luvun alkuvuosikymmenien tilannetta kaupunkiyhteisössä. Dosentti Antti Räihä johdattaa lukijan 1700-luvun puolivälissä Vanhassa Suomessa käsiteltyyn monipolviseen virkavirheprosessiin, jonka seurauksena kihlakunnantuomari menetti virkansa. Dosentti Anu Koskivirran artikkeli käsittelee Ruotsin valtakunnan oloissa poikkeuksellisen törkeää ja pitkäkestoista virka-aseman väärinkäyttöä Savon ja Karjalan lääninhallinnossa: valvonnan puute isojako- ja verollepanotoimituksissa mahdollisti eräänlaisen omin säännöin toimineen varjoyhteiskunnan muodostumisen. FT Arja Rantasen aiheena ovat pohjalaisten kaupunkien virkamiesten virkavirheet ja laiminlyönnit 1700- ja 1800-luvulla. Kaupungeista tavattiin vain harvoin röyhkeitä rötösherroja, mutta tehottomia ja jopa osaamattomia virkailijoita sitäkin enemmän. FM Miriam Rönnqvist puolestaan arvioi ajankohtaista saksalaista alan tutkimusta kirja-arviossaan.

1 Esimerkiksi käy valtiotieteilijä Michael Dalveanin ("Corruption", Keith Dowding (ed.), Encyclopedia of Power (London: Sage, 2011), 150 luonnehdinta: "The general understanding of corruption involves the corrupt actor occupying a position that vests in him or her power, authority, or trust within a public institution or office. When the actor engages in an act that abuses this power, authority, or trust, the act is said to be corrupt. --- if the organization were a government organization, the fraud may be considered corruption." Katso myös esimerkiksi Jan van Klaveren, "Korruption", Adalbert Erler & Ekkehard Kaufmann (Hrsg.), Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte Bd. 2 (Berlin: Erich Schmidt Verlag, 1978); Maryvonne Génaux, "Social sciences and the evolving concept of corruption", Crime, Law & Social Change 42 (2004); Jens Ivo Engels, "Politische Korruption in der Moderne. Debatten und Praktiken in Großbritannien und Deutschland im 19. Jahrhundert", Historische Zeitschrift 282 (2006).
2 Toisin sanoen emme käsittele muita oman edun tavoittelun muotoja tai niistä käytyä keskustelua, jota suomalaisessakin historiantutkimuksessa on tutkittu monipuolisesti. Katso tästä tutkimuksesta esimerkiksi Jouko Nurmiainen, Edistys ja yhteinen hyvä vapaudenajan ruotsalaisessa poliittisessa kielessä (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2009); Jarkko Keskinen, Oma ja yhteinen etu. Kauppiaiden keskinäinen kilpailu ja yhteistyö Porin paikallisyhteisössä 1765–1845 (Turku: Turun yliopisto, 2012); Maare Paloheimo, Business life in pursuit of economic and political advantages in early-nineteenth-century Finland (Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2012); Markku Kuisma, Kauppasahojen perustaminen Suomessa 1700-luvulla (1721–1772). Tutkimus päätöksentekoprosessista (Helsinki: Societas Scientiarum Fennica, 1983); Janne Haikari, Isännän, Jumalan ja rehellisten miesten edessä: Vallankäyttö ja virkamiesten toimintaympäristöt satakuntalaisessa maaseutuyhteisössä 1600-luvun jälkipuoliskolla (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2009); Petri Karonen Patruunat ja poliitikot. Yritysjohtajat taloudellisina ja poliittisina toimijoina Suomessa 1600–1920 (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2004).
3 Artikkeli kuuluu Jyväskylän yliopistossa toteutettavan Suomen Akatemian rahoittaman projektin In search of corruption and bad governance practices: Swedish and Finnish experiences, ca 1614–1917 (CorGo) tuotoksiin.
4 Quality of Government institute, http://qog.pol.gu.se/QoG-institutet (haettu 24.5.2021)
5 Bo Rothstein ja Sören Holmberg aikakauskirjassa Forskning och Framsteg 2015: 1 (Henrik Höjer: "Demokrati är inte allt som behövs"). Myös Magnus Agnafors, "Quality of Government: Toward a More Complex Definition", American Political Science Review 107:3 (2013); Bo Rothstein, "What Is the Opposite of Corruption?", Third World Quarterly 35, no. 5 (2014).
6 Korruptiotutkimuksen pioneeri Jan van Klaveren (muun muassa "Die historische Erscheinung der Korruption in ihrem Zusammenhang mit der Staats- und Gesellschaftsstruktur betrachtet", Vierteljahrsschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte (VSWG), 44 (1957); "Fiskalismus-Merkantilismus-Korruption. Drei Aspekte der Finanz- und Wirtschaftspolitik während des Ancién Regime", VSWG 47 (1960)) keskittyi töissään ennen muuta taloudelliseen korruptioon. Hänen tulkintojaan on sittemmin kritisoitu ennen muuta taloudellisen rationaliteetin ylikorostamisesta klassisen taloustieteen homo economicus -näkökulman mukaan. Katso myös Jean-Claude Waquet, Corruption. Ethics and Power in Florence, 1600–1770. Translated by Linda McCall (Cambridge: Polity Press, 1991) (alunperin ranskaksi 1984); Engels, "Politische Korruption in der Moderne".
7 Tässä esityksessä Ruotsin ja Suomen varhaismodernilla aikakaudella tarkoitetaan ajanjaksoa noin 1520-luvulta 1800-luvun alkupuoliskolle.
8 Yleisesti Ari Salminen & Venla Mäntysalo, Epäeettisestä tuomittavaan. Korruptio ja hyvä veli -verkostot Suomessa (Vaasa: Vaasan yliopisto, 2013), 18. http://www.uva.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-429-2.pdf. Suuri osa korruptiotutkimuksesta on keskittynyt kvantitatiiviseen tarkasteluun, esimerkiksi
Ellen V. Rubin & Andrew Whitford, "Effects of the Institutional Design of the Civil Service: Evidence from Corruption", International Public Management Journal, 11:4 (2008).
9 Sascha O. Becker, Karin Boeckh, Christa Haintz & Ludger Woessman, The Empire is Dead, Long Live the Empire! Long-Run Persistence of Trust and Corruption in the Bureaucracy (CESifo working paper No. 3392, 2011) (www.Cesifo-group.org/wp)
10 Vrt. Mette Frisk Jensen, Korruption og embedsetik. Danske embedsmænds korruption i perioden 1800–1866 (Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2013), 258.
11 Hyvä johdatus korruptiota ja korruption vastaista toimintaa käsittelevään historiantutkimukseen on antologiassa Ronald Kroeze & André Vitória & Guy Geltner (eds.), Anticorruption in History. From Antiquity to the Modern Era (Oxford: Oxford University Press, 2018), erityisesti toimittajien laatima johdanto, s. 1–6.
12 Jan Teorell & Bo Rothstein, "Getting to Sweden, Part I. War and Malfeasance, 1720–1850", Scandinavian Political Studies 38:3 (2015), 220, 229–233.
13 Matti Klinge et al., Kejserliga Alexandersuniversitetet 1808–1917 (Helsingfors: Helsingfors universitet, 1989), 335–342; Päiviö Tommila, Suomen autonomian synty 1808–1819 (Helsinki: Edita, 2008), 164–165.
14 Osa tästä tiedonhankinnasta ja vastaavista harmaa-alueelle menevistä yritysmaailman toimenpiteistä kuuluu kuitenkin niin sanotun erityisvoitonpyynnin (rent seeking) piiriin, eikä kyseinen toiminta ole usein sinänsä laitonta. Esimerkiksi Seppo Tiihonen & Heikki Ylikangas, Virka, valta, kulttuuri. Suomalaisen hallintokulttuurin kehitys (Helsinki: Valtion painatuskeskus 1992), 136; Raimo Savolainen, Suosikkisenaattorit. Venäjän keisarin suosio suomalaisten senaattoreiden menestyksen perustana 1809–1892 (Helsinki: Painatuskeskus, 1994); Karonen Patruunat ja poliitikot, luku III.5. ja siinä mainitut lähteet.
15 Andreas Bågenholm, "Corruption and Anticorruption in Early-Nineteent-Century Sweden. A snapshot of the State of the Swedish Bureaucracy", Ronald Kroeze, André Vitória & G. Geltner (eds.), Anticorruption in History. From Antiquity to the Modern Era (Oxford: Oxford University Press, 2018), 244.
16 Bågenholm, "Corruption and Anticorruption", 239–250.

17 Esimerkiksi Georg Haggrén, ”Salakuljetusta, kiellettyä kauppaa ja korruptiota. Kolme ruukinpatruunaa ja heidän laiton liiketoimintansa 1600-lopun Uudellamaalla”, Anu Koskivirta (toim.), Tie tulkintaan. Juhlakirja akatemiaprofessori Heikki Ylikankaalle 6. marraskuuta 1997 (Helsinki: WSOY, 1997), 270–293; Heikki Ylikangas, Vallesmanni. Kuusi vuosisataa kansan ja esivallan välissä (Helsinki: Suomen nimismiesyhdistys, 1996), 101–105, 146–147, 168–169; Maria Cavallin, I kungens och folkets tjänst. Synen på den svenske ämbetsmannen 1750–1780 (Göteborg: Göteborgs universitet, 2003), 193–228.

18 Kootusti Nils Erik Villstrand, ”Monolog eller dialog? Den tidigmoderna svenska staten i möte med sina undersåtar”, Historisk Tidskrift för Finland 102, 2017, 458–479; Petri Karonen, Matti Roitto & Jari Ojala, “Politiska kulturer 1430–1930”, Henrik Meinander, Petri Karonen, Kjell Östberg (red.), Demokratins drivkrafter. Kontext och särdrag i Finlands och Sveriges demokratier 1890–2020 (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 819. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors, Appell Förlag, Stockholm 2018), erityisesti 69–72 (Open access: http://www.sls.fi/sites/default/files/pdf/2279.pdf). Uusin näkökulma teemaan on kokoomateos Knut Dørum, Mats Hallenberg & Kimmo Katajala (eds.), Bringing the people back in: State Building from Below in the Nordic Countries ca. 1500–1800 (London: Routledge, 2021).

19 Claes Peterson, ””En god ämbetsman är bättre än en god lag…”. Frågan om justitiekanslern som en allmogens besvärsinstans i klagomål över kronobetjänternas ämbetsutövning (1747–1752)”, Administrasjon i Norden på 1700-talet, Det nordiska forskningsprojektet Centralmakt och lokalsamhälle – beslutsprocess på 1700-talet, 4 (Oslo: Universitetsforlaget, 1985), 35–43.

20 Pär Frohnert, Kronans skatter och bondens bröd. Den lokala förvaltningen och bönderna i Sverige 1719–1775, Skrifter utgivna av Institutet för rättshistorisk forskning, grundat av Gustav och Carin Olin. Serien 1, Rättshistoriskt bibliotek 48 (Stockholm: Institutet för rättshistorisk forskning, 1993), 166, 170, 246–257, 270–277; Peterson,”’En god ämbetsman är bättre än en god lag’”, 48–52.

21 Alexander Jonsson, De norrländska landshövdingarna och statsbildningen 1634–1769 (Umeå. Umeå universitet, 2005), 238, 265–266.

22 Thomas Magnusson, Makt och pengar i frihetstidens Sverige. En oligarkis triumfer och slutliga nederlag 1720–1766 (Göteborg: Daidalos, 2020). Ruotsin 1700-luvun poliittinen korruptio sinänsä on erityisluonteensa vuoksi jätetty tämän tarkastelun ulkopuolelle. Tutkimustilanteesta katso erityisesti Michael F. Metcalf, Russia, England and Swedish Party Politics 1762–1766. The interplay between great power diplomacy and domestic politics during Sweden's Age of Liberty (Stockholm: Almqvist & Wiksell international, 1977); Cavallin, I kungens och folkets tjänst; Karin Sennefelt, ”Wine, Corruption, and the Politics of Intoxication in Eighteenth-Century Stockholm”, Past and Present, Supplement 9 (2014); Erik Bodensten, Politikens drivfjäder. Frihetstidens partiberättelser och den moralpolitiska logiken (Lund: Lunds universitet, 2016). Poliittinen korruptio on kansainvälisesti ollut pitkään kiinnostuksen kohteena, esimerkiksi J. S. Nye, ”Corruption and political development: A cost-benefit analysis”, American Political Science Review, 61 (1967);
Donatella Della Porta & Susan Rose-Ackerman (eds.), Corrupt exchanges: actors, resources, and mechanisms of political corruption (New York: Aldine de Gruyter, 1999); Arnold Heidenheimer & Michael Johnston (eds.), Political corruption. Concept & context. 3rd edition (London, New York: Routledge, 2017).

23 Esimerkiksi Marie Lennersand, Rättvisans och allmogens beskyddare. Den absoluta staten, kommissionerna och tjänstemännen, ca 1680–1730 (Uppsala: Uppsala universitet, 1999), 39–41; Heiko Droste,”Rättvis lön i kronans tjänst. Anders Gyldenklous traktat om ämbetsmannaavgifter 1654”, Leif Runefelt & Oskar Sjöström (red.), Förmoderna offentligheter. Arenor och uttryck för politisk debatt 1550–1830 (Lund: Nordic Academic Press, 2014). Yleisesitysten käsityksistä esimerkiksi Nils Erik Villstrand, Riksdelen. Stormakt och riksprängning 1560–1812 (Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 2009); Nils Erik Villstrand, Sveriges historia 1600–1721 (Stockholm: Norstedt, 2011); Petri Karonen, Pohjoinen suurvalta. Ruotsi ja Suomi 1521–1809 (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2020 (5. painos)) sekä niissä mainitut lähteet)

24 ”Det existerade närmast oändliga möjligheter för en kungens befallningsman att sko sig på allmogens bekostnad, och många tycks ha utnyttjat detta efter bästa förmåga. Mutor, olagliga avgifter, utnyttjande av arbetskraft, våld och stöld – metoderna varierade men syftet har varit detsamma: att söka sin egen vinning.” Mats Hallenberg, Kungen, fogdarna och riket: lokalförvaltning och statsbyggande under tidig Vasatid (Eslöv: B. Östlings bokförl. Symposion, 2001), 418.

25 Myös 1600-luvulla maaseudulla tuomarinsijaisten toiminnasta valitettiin ahkerasti. Yhteensä viisi lainlukijaa tai alilaamannia erotettiin tehtävistään ennen itsevaltiuden aikaa. Mainitulta jaksolla esiintyi myös ainoa Blomstedtin löytämä lahjomistapaus, jonka seurauksena aiemmin Turun hovioikeuden asessorinakin toiminut kihlakunnantuomari Krister Rosencrantz menetti virkansa 1660-luvun alussa. Yrjö Blomstedt, Laamannin- ja kihlakunnantuomarinvirkojen läänittäminen ja hoito Suomessa 1500- ja 1600-luvuilla (1523–1680) (Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 1958), 101–103, 154–155, 157, 218–221, 305. Katso lisäksi Pentti Renvall, Kuninkaanmiehiä ja kapinoitsijoita Vaasa-kauden Suomessa (Helsinki: Tammi, 1949); Kyösti Kiuasmaa, Suomen yleis- ja paikallishallinnon toimet ja niiden hoito 1500-luvun jälkipuoliskolla (v. 1560–1600): hallinto- ja yhteiskuntahistoriallinen tutkimus (Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 1962).

26 Esimerkiksi Hallenberg, Kungen, fogdarna och riket, 351–401.

27 Esimerkiksi Leon Jespersen, ”Sverige som hot och förebild”, Sveriges historia 1600–1721 (Norstedts: Stockholm, 2011), 242–244.

28 Lennersand, Rättvisans och allmogens beskyddare, 212–211, 310.

29 Ingvar Elmroth, Nyrekrytering till de högre ämbetena 1720–1809. En socialhistorisk studie. Bibliotheca Historica Lundensis X (Lunds universitet, Lund, 1962), 168–169, 244; Heikki Kulla, Kansalaiskunto ja kelpoisuus. Tutkimus virkaylennysperusteiden taustasta, kehityksestä ja tulkinnasta vuoteen 1919. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja N:o 176 (Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys, 1987), 32–38.

30 Myöhemmin erottamattomuudesta poikkeuksena olivat niin sanotulla konstitutoriaalilla eli viranvahvistuskirjalla toimeensa asetetut virkamiehet, jotka nimenomaisesti voitiin erottaa hallinnollisella päätöksellä, ilman oikeuden langettamaa tuomiota. Esimerkiksi K. J. Ståhlberg, Suomen hallinto-oikeus pääpiirteissään (Helsinki: Tietosanakirjaosakeyhtiö, 1916), 60–62 Kulla, Kansalaiskunto ja kelpoisuus, 30; Tiihonen & Ylikangas, Virka, valta, kulttuuri; Tuomo Polvinen, Valtakunta ja rajamaa. N. I. Bobrikov Suomen kenraalikuvernöörinä 1898–1904 (Porvoo: WSOY, 1984), 190; Seppo Tiihonen, Hallitusvalta. Valtioneuvosto itsenäisen Suomen toimeenpanovallan käyttäjänä. Hallintohistoriallisia tutkimuksia 3 (Helsinki: VAPK-kustannus, 1990), 24.
31 Edellä sanotusta vertaa myös esimerkiksi Bågenholm, "Corruption and Anticorruption", 242–243.